

Christina Lindemark Wærøy-Lund

Hvelvkjellere som kulturminne

Om vern og bruk av hvelvkjellere i Trondheim sentrum.

Bacheloroppgave i Kulturminneforvaltning

Veileder: Thomas Brandt

Mai 2020

Kjøpmannsgata 50, Fru Lundgreen. Foto: Christina Wærøy-Lund

Christina Lindemark Wærøy-Lund

Hvelvkjellere som kulturminne

Om vern og bruk av hvelvkjellere i Trondheim sentrum.

Bacheloroppgave i Kulturminneforvaltning
Veileder: Thomas Brandt
Mai 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Denne oppgaven markerer begynnelsen på slutten for mitt studieløp hos NTNU. Planen er å fortsette videre studier med en mastergrad, og denne bachelorgraden i Kulturminneforvaltning har virkelig gitt meg det dyttet jeg trengte for å finne ut av hva jeg virkelig ønsker å jobbe med i fremtiden.

Først vil jeg takke Byantikvaren og alle de andre på Miljøenheten i Trondheim for et flott hospiteringsopphold vinteren 2020 og for inspirasjon til å skrive denne bacheloroppgaven. Jeg setter stor pris på oppmuntrende og inspirerende ord og ellers god hjelp med oppgaven min.

Jeg vil også takke Jonny Kregnes for god hjelp i denne perioden. Uten din kunnskap og inspirasjon hadde nok ikke denne oppgaven blitt like enkel å gjennomføre. Takk for inspirerende samtaler og takk for tålmodigheten med mange e-poster frem og tilbake.

Jeg vil særlig takke veilederen min, Thomas Brandt, for fine, konstruktive og informative tilbakemeldinger.

En stor takk er også på sin plass til de som ønsket å stille til intervju. Takk til Trondheim Befalsforening, Fiolinmaker Christer Skog og ØX Tap Room for gode svar på mine spørsmål i forbindelse med denne oppgaven.

Jeg vil også rette en stor takk til mamma Ella, pappa Helge og storesøsteren min Marita som har kommet med støttende ord og for at dere har hatt troen på meg hele veien gjennom studieløpet mitt.

Sist, men absolutt ikke minst vil jeg takke min kjære ektemann, Fredrik, som har hørt på mitt engasjement om hvelvkjellere i Trondheim og sikkert fått vite mer om hvelvkjellernes konstruksjon og historie enn de aller fleste. I tillegg har du vært veldig støttende i en ellers spesiell situasjon våren 2020. Med mye frustrasjon over nedstenging og litt begrensede muligheter så har du vært der og holdt motet mitt oppe. Jeg håper du vil være like støttende som du har vært i denne perioden også ved neste veikryss da forhåpentligvis en masteroppgave står for tur. Du er best.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	1
1.1 Problemstilling	2
1.2 Avgrensninger	2
1.3 Metode.....	3
1.4 Oppgavens struktur	4
2. Teori	4
2.1 Verneteori.....	4
2.2 Hvorfor vi verner, og hva er det som blir vernet.....	5
3. Historisk bakgrunn	8
3.1 Bystruktur og regulering før 1681	8
3.3 Hvelvkjellere – eksempler på bruk i dag.....	10
3.4 Hvelvkjellerens konstruksjon	12
4. Dagens status	16
4.1 Eiernes erfaringer med hvelvkjellere som bruksrom - intervju.....	17
4.2 Oppsummering av de tre intervjuene	23
4.3 Verdiskaping	24
4.4 Bygningskonstruksjon og hensyn ved rehabilitering	25
5. Hva gjør vi? Hva er utfordringene og fordelene ved bruk?	27
5.1 Utfordringer med hvelvkjellere som kulturminne og hvorfor vi skal bevare	29
6. Konklusjon	31
Bibliografi	33
Intervjuer og epost.....	33
Litteratur.....	33
Nettkilder:.....	34
Vedlegg	35

1 Innledning

Før 1681 og i tiden etter var det svært vanlig at det brøt ut store branner i Trondheim sentrum. Det var vanlig at huset man bodde i kunne brenne ned gjentatte ganger. Gjenstander og verdisaker kunne gå tapt. Dette førte til at en del av byens borgere valgte å bygge hvelvkjellere under husene sine for å sikre eiendeler.

Hvelvkjellere er en bygningstype som ligger godt skjult, og de er vanskelige å legge merke til ved første øyekast. Det er nok mange som har besøkt en hvelvkjeller kanskje opptil flere ganger uten å vite at akkurat denne bygningstypen representerer noen av de eldste byggverkene vi har i Trondheim.

Hvelvkjellerne representerer en sentral del av Trondheims historie, men de blir ofte glemt og nevnes svært sjeldent når det er snakk om gamle bygg i Trondheim. Åpner vi en bok som omhandler historiske bygninger er det sjeldent eventuelle hvelvkjellere blir nevnt. Det kan til gjengjeld skrives mye om både eiere, bruk og den øvrige konstruksjonsmåten.

Noen hvelvkjellere har hatt flere ulike hus over seg som følge av brann og rivning, og har dermed også en lang og bred historie med flere ulike eiere. Trehusene over kunne brenne ved flere anledninger, men hvelvkjelleren bestod og overlevde brannene. Derfor er hvelvkjellerne ofte mye eldre enn huset som står over.

Temaet hvelvkjellere ble en aktualitet under hospiteringsoppholdet mitt hos Byantikvaren vinteren 2020. Der fikk jeg fortalt at de manglet mye informasjon om temaet, men at en av deres tidligere ansatte, Jonny Kregnes, hadde kartlagt en del hvelvkjellere fra før 1807. Han skrev en rapport i 2015 om noen av hvelvkjellerne han hadde kartlagt og som det fantes kilder på, og jeg var så heldig å få mulighet til å lese denne ganske tidlig i hospiteringsoppholdet mitt. I hans rapport finnes det også kart over hvelvkjellere som Byantikvaren har fortsatt å arbeide med. Dette kartet har jeg fått tilgang til og det er lagt inn som vedlegg i oppgaven.

Til tross for denne kartleggingen som er nokså omfattende, mangler det fremdeles en del informasjon om byens mange hvelvkjellere. Dette gjorde at jeg fikk lyst til å skrive om

hvelvkjellere nettopp fordi det er et lite omtalt kulturminne jeg mener er verdt å ta vare på. Jeg kjente noen få hvelvkjellere fra før og har alltid vært fascinert av denne bygningstypen. Jeg visste ikke helt hva jeg hadde begitt meg ut på da jeg begynte, da det ikke er så mange kilder om nettopp hvelvkjellere, og man må ofte lese litt mellom linjene, men nysgjerrigheten tok overhånd. Jeg hadde lyst til å gå dypere inn i materien og finne ut av ting som enda ikke var oppdaget, men det får bli ved en annen anledning. Jeg synes dette har vært et veldig spennende prosjekt og er glad for at jeg holdt fast ved at jeg skulle skrive en oppgave om hvelvkjellere, selv om det er et noe snevert tema med få kilder og ta fatt på. Dette gjør det mer utfordrende, men også mer spennende.

1.1 Problemstilling

I denne oppgaven har jeg valgt å skrive om hvelvkjellere med bakgrunn i at dette virker som et spennende tema som er lite undersøkt. Jeg ønsker å se på bakgrunnen for byggingen og se på hva vi vet om denne bygningstypens historie i Trondheim, og hvordan de brukes og bevares i dag. Jeg kommer også til å se på verneteori og med det finne ut om hvelvkjellere har noen form for særskilt vern eller om de er underlagt samme vernestatus som byggene over. I tillegg vil jeg belyse hvilke utfordringer og muligheter det finnes ved vern gjennom bruk av hvelvkjellere.

Noen av spørsmålene jeg ønsker å få svar på er:

- Hvorfor er det aktuelt å ta vare på hvelvkjellere?
- Hvordan kan vi verne hvelvkjellere gjennom bruk?
- Hva er utfordringer med vern og bruk av hvelvkjellere?
- Hvilke kulturminneverdier representerer hvelvkjellerne?

1.2 Avgrensninger

Jeg har valgt å begrense oppgaven til å omhandle fire hvelvkjellere i Trondheim, der alle er tønnehvelv. Det finnes flere hvelvkjellere i Trondheim og omegn, men jeg har valgt å fokusere på de som finnes i sentrum av Trondheim. Jeg rakk å besøke to av hvelvkjellerne som blir nevnt i oppgaven, Munkegata 26 og Kjøpmannsgata 50, før nedstegningen i mars som følge av coronaepidemien. Alle hvelvkjellerne som blir nevnt i oppgaven er bygd før 1807, med ett unntak.

1.3 Metode

Jeg har benyttet meg av tre måter å samle informasjon på, og det er observasjon, intervju og skriftlige kilder. Observasjonen gikk ut på å oppsøke ulike hvelvkjellere i Trondheim og deretter se på konstruksjon, beliggenhet og hvordan de har blitt tatt vare på og om de er i aktiv bruk. Jeg kontaktet flere som eier eller leier en hvelvkjeller, men endte opp med å etablere dialog med tre stykker. Jeg sendte også en henvendelse til to store eiendomsselskap der jeg fikk svar fra den ene. Det aktuelle eiendomsselskapet kunne være behjelpelig med befaring av den ene hvelvkjelleren de eide, men hadde ikke så mye annen informasjon til meg utover dette. Dette var før coronakrisa og jeg valgte heller å fokusere på de jeg rakk å besøke på egen hånd før stengingen i mars.

På grunn av situasjonen med coronaviruset har jeg hatt noen begrensninger og det ble vanskelig for meg å få kontakt med folk som kunne stille personlig til intervju. Det har også vært noen begrensninger vedrørende besøk av hvelvkjellere. Derfor utviklet oppgaven seg til å bli noe mindre kildebasert enn det jeg hadde ønsket, men jeg har forsøkt å løse dette på en så god måte som mulig med de forutsetningene jeg har.

I mai kom jeg i kontakt med en av entreprenørene som var med da en hvelvkjeller delvis raste sammen i forbindelse med utbygging. I den forbindelse har jeg fått innsyn i noen av deres dokumenter. Disse dokumentene er kun for internt bruk og de kan derfor ikke gjengis i sin helhet i oppgaven her. Jeg fikk noe informasjon som jeg kan bruke der det beskrives hva som skjedde og hvordan de i dag jobber for å unngå en lignende situasjon i fremtiden.

Intervjuene måtte foregå via e-post, noe jeg synes fungerte greit. Med intervjuene ønsket jeg å få innblikk i hvordan det var å drive butikk, pub eller utleie i en hvelvkjeller og hva som var bra og hva som var utfordrende med det. Oppgaven fokuserer på hvordan disse hvelvkjellerne drives i dag, og hvordan de har blitt restaurert. Det er flere hvelvkjellere i Trondheim jeg ikke har sett på og derfor har jeg ikke belegg for å si at alle hvelvkjellerne i Trondheim blir brukt på samme måte som de jeg har brukt som eksempel i denne oppgaven.

Jeg har også vært i jevnlig kontakt med antikvar Jonny Kregnes, både på telefon, e-post og ansikt til ansikt. Han sitter med mye informasjon om byens hvelvkjellere så her har jeg fått gode råd og veiledning. Jeg har også vært i kontakt med Byantikvaren etter

hospiteringsperioden og fikk svar på de spørsmålene jeg hadde angående vernestatus på hvelvkjellere. Jeg har benyttet meg av skriftlige kilder fra både bøker og internett. De fleste kildene som finnes i bokform er noe eldre litteratur, men de er av god kvalitet og jeg går derfor ut ifra at dette er pålitelige kilder.

1.4 Oppgavens struktur

Oppgaven er inndelt i seks deler, inkludert innledningsdel. Del 2 er en teoridel som tar for seg verneteori, hvorfor vi verner og hva det er som blir vernet. Del 3 er en historiedel som tar for seg historien til hvelvkjellerne og hvorfor de i utgangspunktet ble bygget. Videre forteller oppgaven litt om bystruktur i Trondheim før 1681, eksempler på bruk av hvelvkjellere i dag og litt om hvelvkjellerens konstruksjon. I del 4 kommer vi til dagens status, om hvelvkjellerne som er bevart i dag og videre er det tre intervju der jeg ser litt på eiernes erfaringer og opplevelser med en hvelvkjeller. Deretter kommer en liten oppsummering av intervjuene før jeg går over til å snakke litt om verdiskaping. Siste punkt i del 4 tar for seg bygningskonstruksjon og hensyn ved rehabilitering og hvordan vi kan unngå at en hvelvkjeller kollapser ved rehabilitering av nærliggende bygg. I del 5 ser vi på utfordringene og fordelene ved bruk og underpunktene her sier noe om utfordringer med hvelvkjellere som kulturminne og hvorfor vi skal bevare. Del 6 er konkluderende.

2. Teori

2.1 Verneteori

Mange av de sentrale verneteoriene ble utarbeidet for rundt 150 år siden. De har siden den gang utviklet seg og endret noe karakter. Fra å handle om hvordan det er mest riktig å bevare kulturminner med de tre ulike restaureringsprinsippene, og opp til mer moderne tid med UNESCOs verdensarvliste, har vi utarbeidet flere verneprinsipper for å ta vare på fortiden.

I Norge har vi både frivillige og statlige organisasjoner. De største her er Fortidsminneforeningen og Riksantikvaren. Riksantikvaren er underlagt Klima- og Miljødepartementet og er departementets rådgiver i alle saker som omhandler kulturminner og kulturmiljø. Andre aktører er Landbruks- og matdepartementet, fylkeskommunene, Sametinget og kommunene. Den offentlige forvaltningen er inndelt i tre nivåer: lokalt,

nasjonalt og regionalt. Fra 1. januar 2020 ble det endringer i forvaltningen og flere oppgaver innen kulturminneforvaltningen overføres fra et statlig til et regionalt nivå. Ifølge Riksantikvarens nettside er hovedendringene fra 2020 at fylkeskommunen skal overta forvaltningsansvaret fra Riksantikvaren. Dette betyr at fylkeskommunene overtar forvaltningsansvaret og blir den rette myndigheten til å gi dispensasjoner fra kulturminneloven. Det er allerede fylkeskommunen som har ansvaret for slike saker når det gjelder privateide, fredete bygninger. Riksantikvaren vil da være et fagdirektorat med overordnet myndighet, men den konkrete oppgaveløsningen skjer i fylkeskommunen i større grad enn før. Riksantikvaren er fremdeles vedtaksmyndighet for fredninger, klagemyndighet og innsigelsesmyndighet.¹

I enkelte bykommuner har det blitt utarbeidet en egen Byantikvar. Byantikvaren er en svært sentral del av kulturminnevernet. De fungerer som kommunens faglige rådgiver og har som mål å sikre kommunens eldre bygninger og kulturmiljø. De har ingen vedtaksfunksjon, men er likevel en svært viktig rådgivende faginstans. De kommuniserer ofte med de øvrige myndighetene og har tett kontakt med personer som eier eldre bygninger og gir råd og veiledning. Byantikvaren arbeider kontinuerlig med prosjekter for å fremme byen de har ansvar for og arbeider med prosjekter som sette kulturminner på kartet. Byantikvaren er rådgivende både ovenfor privatpersoner og offentlige tiltakshavere.

2.2 Hvorfor vi verner, og hva er det som blir vernet

Ifølge Riksantikvaren er det ikke mulig å verne og ta vare på alle kulturminner, men det er viktig å ta vare på de kulturminnene som er viktige for samfunnet og for hvordan vi kan forstå fortiden.² Det er generelt liten tvil om at vi skal verne Nidarosdomen, stavkirkene, vikingskipene og gamle runesteiner, men det er ikke alltid like opplagt hva man skal ta vare på for ettertiden. Noen kulturminner er vanskeligere å forsvare hvorfor de skal vernes, og dette kan blant annet være gamle bygninger som for mange enten er stygge eller så forfalne at de ikke bør vernes, men heller rives. Det er naturlig å vise til diskusjonen rundt Siemensbygget i Trondheim og Y-blokka i Oslo. Dette er bygg som setter i gang stor diskusjon i det offentlige rom og det er mange meninger om hvorvidt de skal være gjenstand

¹ Riksantikvaren, «Om kulturminneforvaltningen, hentet 15.05.20 fra <https://www.riksantikvaren.no/om-riksantikvaren/kulturminneforvaltning-2020/#KF2020>

² Riksantikvaren, «Alle tiders Kulturminner», (2001) s.4

for fredning eller ikke. Dette er heldigvis ikke noe jeg skal ta stilling til i denne oppgaven, men det er greit å reflektere litt over hvor utfordrende en verneprosess eller fredningsprosess kan være. En hvelvkjeller fra 1600-1700-tallet er kanskje ikke like vanskelig å forsvare i et verneperspektiv sammenlignet med et «vanlig» kontorbygg fra 1950-60-tallet. Hvordan kan vi si at det ene er mer verdifullt enn det andre? Alle kulturminner som får vernestatus, har fått denne nettopp fordi de har en viss verdi for samfunnet, eller skiller seg ut på en måte slik at det er verdt å verne. Det er ofte flere kriterier som følges når et kulturminne skal fredes eller vernes. Det er flere sentrale kriterier som må være til stede for at en verneprosess skal starte. Riksantikvaren har utarbeidet en veileder slik at det skal være enklere å vurdere verneverdien av et potensielt kulturminne. De deles ofte opp i tre hovedkategorier, *kunnskapsverdi*, *opplevelsesverdi* og *økonomisk verdi*. Disse tre kan igjen deles opp i ulike delverdier eller underkategorier som er historisk kildeverdi, aldersverdi, autentisitet, miljøverdi, identitetsverdi, symbolverdi, pedagogisk verdi, bruksverdi, sjeldenhet, variasjon, arkitektonisk verdi, kunstnerisk verdi og anekdoteverdi.³ Disse verdiene brukes som grunnlag for vurdering av hvert enkelt kulturminne og som grunnlag for vern eller fredning.

Kulturminneforvaltningen må kunne begrunne hvorfor akkurat dette kulturminnet eller kulturmiljøet er mer verdifullt enn andre, og derfor er det viktig med ordentlige vurderinger. Mange av kriteriene kan både overlappe og underbygge hverandre og noen kriterier veier tyngre. La oss ta for oss et eksempel: autentisitet. Dette er sentralt i mange tilfeller når kulturminner skal vurderes. Autentisitet er et sentralt begrep nettopp fordi det gir en indikasjon på hvor «ekte» en gjenstand, et bygg eller et kulturmiljø er.⁴ Autentisitet handler rett og slett om noe er «ekte» eller «falskt». Det handler om å ville ta vare på noe som er uberørt og opprinnelig; noe som ikke har blitt ødelagt av moderniseringen.⁵ I denne sammenhengen kan vi si at autentisitet betyr at noe virkelig er så ekte som det utgir seg for å være. Hovedregelen er at det er et minstekrav til mengde originalmateriale igjen i kulturminnet for at det kan ha høy verneverdi. Hvis for eksempel en bygning er såpass forfallen og lite vedlikeholdt at det må mye utskiftninger til for at det skal bevares, blir autentisiteten svekket.⁶

³ Riksantikvaren, «Kulturminner fra nyere tid: Verneverdi og utvelgelseskriterier» (Oslo: 1987), s. 26, 27

⁴ Arne Lie Christensen, *Kunsten å bevare, om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*, (Pax Forlag, Oslo: 2011) s. 210

⁵ Arne Lie Christensen, s.210

⁶ Riksantikvaren, «Alle tiders Kulturminner» s.7

Det skal nevnes at ikke alle kulturminner har alle delverdiene representert. Det er ikke nødvendigvis noen forskjell i vernestatus om de oppfyller mange eller få delkriterier, og heller ikke alle verdier er like viktige. Det vil variere hvilke kriterier det legges mest vekt på også i takt med samfunnsendringer og det man ser på som viktig ellers i samfunnet. Det er viktig å få frem at noen av delkriteriene forandrer seg gjennom årenes løp og listen over delverdier kan forandre seg og kan ikke kalles endelig.⁷

I tillegg til disse kriteriene spiller Kulturminneloven en stor rolle i hva som blir definert som kulturminner, og hva som vernes og fredes. I regelverket er det definert hva som er et kulturminne, men også hvilke kriterier som skal til for å bli regnet som automatisk fredet kulturminne, og hvordan en skal forholde seg til dem ved eventuell utbygging eller endring. I Kulturminneloven §2 står det forklart hva som menes med kulturminner: «*Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.*»⁸ Når de skriver «alle spor etter menneskelig virksomhet», er det krav om at kulturminner må være menneskeskapt eller at det er steder det er en spesiell tradisjon til.

Kulturminnene som blir vernet eller fredet har altså store verdier for menneskene og samfunnet som helhet. De utgjør en viktig del av fortiden og historien, og har derfor en sentral del i det kollektive minnet. De skaper en identitet både lokalt, regionalt og nasjonalt. Mange kulturminner spiller en stor rolle lokalt og er veldig viktig for lokalhistorien. Det kan være en bautastein, et hus der en kjær musiker vokste opp eller andre bygninger og miljøer som gjør at lokalbefolkningen får en tilhørighet til stedet. Disse kulturminnene kan variere fra lokalsamfunn til lokalsamfunn og det trenger ikke være de samme verdiene i nabobygden. På grunn av dette er det viktig at hvert kulturminne blir vurdert hver for seg slik at det kan settes inn i en lokal sammenheng. På denne måten får lokalsamfunnet vernet eller fredet kulturminner de synes er viktig.

⁷ Riksantikvaren, «Kulturminner fra nyere tid: Verneverdi og utvelgelseskriterier» s. 14

⁸ Lovdata.no, hentet 15.05.20 fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2

3. Historisk bakgrunn

Hvelvkjellerne i Trondheim sentrum ble bygd for ulike formål, men i de fleste tilfeller ble de bygd som et resultat av de mange brannene som herjet byen med jevne mellomrom. Hverken brannvesen eller vannforsyning ble vanlig før rundt 1860, og dermed kunne de aller fleste gårdeiere i Trondheim forvente seg at huset de bodde i en dag ville brenne ned til grunnen. Skulle folk redde gjenstandene sine var det ikke noen annen mulighet enn å bære alt av eiendeler ut på gaten og satse på at det ikke kom noen og stjal sakene. For de som hadde rikelig med midler ble redningen å mure en kjeller under bakken. Dermed fikk de muligheten til å bygge et nytt hus oppå den samme kjelleren og ta med seg verdisakene sine tilbake inn i den nye boligen eller forretningen.⁹

I tillegg til brannsikring var de nokså innbruddsikre da de ofte kunne ha både jerndører og vindusluker med gitter av jern.¹⁰ De ble mest sannsynlig brukt som lager til hverdags i tillegg til sikkerhet og verdisaker. Hvelvkjellerne var gunstige for oppbevaring av mat og drikke på grunn av sin evne til å holde en relativt jevn temperatur gjennom hele året. Oppgaven kommer nærmere inn på dette i et senere kapittel.

3.1 Bystruktur og regulering før 1681

Trondheim har en ganske spesiell bystruktur fra 1600-tallet. Byen hadde en annen struktur før storbrannen i 1681 utslettet størsteparten av Trondheims bebyggelse. Det var etter denne storbrannen det ble aktuelt å endre bystrukturen for å skape en tryggere og mer brannsikker by. Det var festningsarkitekten Johan Caspar Cicignon og assistenten hans Anthony Coucheron som fikk i oppgave å forme en ny byplan slik at storbrannene i fremtiden kunne unngås.¹¹ Det var ikke noe nytt at det ble utarbeidet planer for å få en mer brannsikker by, og det var særlig etter tidligere storbranner i 1598 og 1679 som begge nesten utslettet så å si hele byen, at det ble ønskelig å utvide gateløpene slik at branner av denne størrelsen kunne unngås. I 1598 ble det sendt en søknad til Kongen om å få utvide tre av byens gateløp, noe som ble innvilget året etter. De tre gatene det var snakk om å utvide var Bredgate, som er

⁹ Jonny Kregnes, «Hvelvkjellere fra 16- og 1700-tallet i det gamle byområdet» i *Arkitektur i 1000 år: en arkitekturguide for Trondheim*, red. Helge Solberg (Trondheim: 2009 Trondheim arkitektforening) s.51

¹⁰ Jonny Kregnes, «Byplanen av 1681 – oppfølging gjennom de første årtier» i *300 år med Cicignon*, red. Rolf Grankvist (Trondheim: Trondheim Kommune, 1981) s. 102

¹¹ Brekke et al., *Norsk arkitekturhistorie, frå steinalder og bronsealder til det 21.hundreåret* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2017 s.216

dagens Apotekerveita, og Øvre- og Nedre Almenning. Disse hadde som funksjon å være såkalte branngater for å unngå spredning av brann. Gatene ble utvidet med henholdsvis 15 og 26,5 meter. Til tross for disse tiltakene så ikke dette ut til å være tilstrekkelig, og i 1681 brøt det ut nok en storbrann som lå hele byen i aske. ¹²

Noen måneder etter brannen i 1681 ble det igjen ønske om tiltak som kunne redde byen fra flere storbranner. Kongen blir derfor bedt om å gi ordre slik at byen ble anlagt med enda bredere allmenninger og gater for å unngå nye brannkatastrofer. Ønsket om å unngå senere storbranner må ha vært stort, da det hverken ble tatt hensyn til bryggetomter eller hvelvkjellere. Hvelvkjellerne og bryggetomtene var noe av det mest verdifulle i den gamle bystrukturen, og desperasjonen må ha vært ganske stor da magistraten selv var villig til å ofre disse. ¹³ Arbeidet med å endre gateløpene var et ganske omfattende arbeid og krevde mye tid. Det tok flere år før de nye gateløpene ble ferdig. I denne prosessen ble mye fjernet, og det ser særlig ut til at det må ha vært vanskelig å fjerne de gamle hvelvkjellerne. Det er tydelig at de fortsatt var ønsket og at de hadde stor betydning for byens borgere. Det er ikke sikkert hvor mange hvelvkjellere som eksisterte da endringen av byplanen satte i gang, men det har nok vært et betydelig antall. Disse kjellerne var svært verdifulle nettopp fordi de var bygget for å være brannsikre. Mange av de gamle hvelvkjellerne som eksisterte før 1681 ble brukt også etter den nye reguleringen, og flere ble nok liggende igjen inne i kvartalene, der det var beleilig for bebyggelse.¹⁴

Til tross for ny bystruktur ble mange av de gamle gateløpene bevart, og de tydeligste sporene vi ser etter den gamle middelalderstrukturen er veitene. Disse går på kryss og tvers gjennom byen og gjenspeiler den gamle middelalderbyen. Husene som står langs veitene er ikke fra 1681 da alle disse var bygd i tre og ble ødelagt i storbrannen¹⁵, men noen av de gamle hvelvkjellerne fra dette tidsrommet eksisterer fortsatt.

Eksakt hvordan byen ble gjenreist etter brannen er noe uvisst, og i de gamle reguleringsplanene finnes det ikke noe spesifikke bestemmelser om hvordan den nye

¹² Jonny Kregnes «Byplanen av 1681 – oppfølging gjennom de første årtier» s.97

¹³ Jonny Kregnes s.98

¹⁴ Jonny Kregnes s.102.

¹⁵ Brekke et al., *Norsk arkitekturhistorie* s. 217

bebyggelsen skulle være. Det er derfor lite trolig at den nye bebyggelsen skilte seg veldig ut fra den gamle, og byen ble nok utelukkende bygd opp i trematerialer slik som før.

De fleste husene ble bygd på grunnmur i stein, og det er sannsynlig at en del av disse husene også ble oppført med steinkjeller eller hvelvkjeller. På starten av 1800-tallet hadde byen rundt 250 hvelvkjellere og mange av disse stammet fra gjenreisningen etter den nye reguleringen fra 1681.¹⁶ Det er likevel viktig å skille mellom hvelvkjellerne som er bygd før og etter 1681. Dette kan vi se ut ifra hvilken plassering de har. De som ligger ut mot de gamle gateløpene er mest sannsynlig fra årene før 1681 og de som ligger ut mot nyere gateløp er mest sannsynlig fra etter reguleringen.¹⁷

Selv om bystrukturen ble endret for å unngå brann, ble byen fremdeles utsatt for flere branner etter 1681. Utover 1800-tallet var det mange branner som igjen spiste opp store deler av den gamle middelalderbebyggelsen. Det var særlig brannen i 1845 som utslettet store deler av den gamle bebyggelsen. De områdene som ble mest utsatt var det som en gang var det gamle torget og som i dag er gateløpene sør for Vår Frue Kirke. På grunn av brannen i 1845 ble det i 1846 innført murtvang, og mange av de gamle husene ble bygd opp på nytt i mur. Til tross for murtvangen ble ikke dette alltid fulgt opp og mange hus ble fremdeles bygd i tre, da det var billigere og mer tilgjengelig enn mur.

3.3 Hvelvkjellere – eksempler på bruk i dag

Hvelvkjellere som fremdeles eksisterer i dag, og er i bruk, blir brukt på forskjellig vis. Her kommer oppgaven til å vise en del eksempler på hvordan situasjonen er når det gjelder bruk av hvelvkjellere i Trondheim.

De vanligste bruksmåtene som vi ser av hvelvkjellere i dag, bortsett fra som lagerlokale, er enten en form for forretning, bar og restaurant eller som utleielokaler. Eksempler på de hvelvkjellerne som er restaurerte og som brukes i dag, er blant annet hvelvkjelleren i Kjøpmannsgata 50, Munkegata 26, Kjøpmannsgata 44 og Vår Frue Gate 4.

¹⁶ Jonny Kregnes «Byplanen av 1681 – oppfølging gjennom de første årtier» s.104, 106

¹⁷ Øivind Lunde, «Trondheims fortid i bygrunnen, middelalderens topografi på grunnlag av det arkeologiske materialet inntil 1970» (Doktorgradsavhandling, Lunds Universitet, 1977) s. 86

I Kjøpmannsgata 50 er det en gammel hvelvkjeller fra 1700-tallet. Dette er en typisk hvelvkjeller fra denne perioden med tønnehvelvkonstruksjon. Det er i dag puben Fru Lundgreen som holder til her. Dette er en stor hvelvkjeller med to rom, et lite forrom og et stort hovedrom. Det er to innganger, men mest sannsynlig er inngangen ut mot gate regulert i ettertid og den originale hovedinngangen var ut mot bakgården. Dette kan vi se på grunn av måten hvelvkjelleren er konstruert, da det var vanlig med et lite forrom der man kom inn og neste rom var hovedrommet i kjelleren. Dette kan være med tanke på sikkerhet i tilfelle det skulle slå flammer inn ved en eventuell brann. Man hadde de viktigste tingene plassert inne i hovedrommet for å være sikker på at disse gjenstandene var trygge.¹⁸

Hos Fru Lundgreen er hovedinngangen regulert fra øst slik at gjestene kommer rett inn i hovedrommet. Det lille forrommet blir i dag brukt som biljardrom og inngang til «backstage» området. Ansattinngangen er fremdeles regulert ut mot bakgården i vest, men den er mest sannsynlig blitt flyttet opptil flere ganger. Den er ikke regulert der den opprinnelig var, men er flyttet til mer eller mindre midt i kjellerrommet bak barområdet. I denne hvelvkjelleren er det fremdeles rester av dørhengsler i det store hovedrommet. Det er tydelig at rommet har hatt en dør som har gått innover i hovedrommet, sannsynligvis fordi det er enklere å bære ting inn i en hast når døren går innover i rommet. Hengslene er plassert på venstre side av inngangsbuen fra forrommet noe som tyder på at døren har vært hengslet fra innsiden av hovedrommet. Dette vil nok også være en fordel med tanke på sikkerhet, da det er vanskeligere å gjøre innbrudd og eventuelt fjerne en dør når hengslene er på innsiden.

Hvelvkjelleren i Munkegaten 26, under gamle Hotel Phoenix, er i dag regulert til næringsvirksomhet og fungerer i dag som lokaler for serveringsstedet ØX Tap Room. Denne hvelvkjelleren befinner seg under torgets nordvestlige kvadrant. Dette er en gammel hvelvkjeller fra 1600-tallet, også denne oppført i en tønnehvelvkonstruksjon. Hvor inngangen opprinnelige har vært regulert er jeg noe usikker på, men mest sannsynlig lå den gamle inngangen vendt ut mot dagens torg, og man kom rett ned i det lille forrommet som befinner seg øst i bygningen. I dag er inngangen også regulert ut mot dagens Torg, men i dag går man inn under den gamle hotellbygningen og kommer inn på siden av selve hvelvkjelleren. Hvelvkjelleren her skiller seg noe ut fra de andre jeg har sett på siden deler av byggematerialene er synlig under kalken. Dette er generelt sett svært sjeldent å få øye på. I tilfellet til hvelvkjelleren i Munkegaten 26 så ser vi at den er bygd opp av blant annet

¹⁸ Jonny Kregnes, personlig kommunikasjon, 28.02.2020.

teglstein. Den har også et ildsted fra nyere tid i det lille forrommet. Når dette ildstedet er fra, er noe usikkert, men mest sannsynlig er dette fra andre verdenskrig. Dette gjelder antagelig også veggmaleriene.¹⁹ Hotel Phoenix var okkupert av tyskerne under andre verdenskrig og det er derfor sannsynlig at de hadde tilgang til hvelvkjelleren her og brukte den som selskapslokale eller en såkalt ølstue.²⁰

Dagens situasjon i Munkegaten 26 er at den er mer eller mindre slått sammen med resten av rommet som i dag utgjør selve bar-området. For å komme inn til hvelvrommene går man inn forbi bar-området, og kommer inn på langsiden av hvelvkjelleren. Det er regulert åpninger for å komme direkte inn til hvelvrommene. Når dette er gjort det har jeg ikke oversikt over, men det er mest sannsynlig blitt regulert på denne måten før ØX tok over og startet sin virksomhet her.

Hvelvkjelleren i Vår Frue Gate 4 er en kjeller med ett rom. Her kommer man rett inn i hovedrommet. Dette er en noe mindre kjeller enn de tre andre som blir belyst i oppgaven. Denne kjelleren er mest sannsynlig noe eldre enn de andre. Om det har vært to rom tidligere har jeg ingen informasjon om her, men dagens status er at kjelleren kun har ett rom. Denne hvelvkjelleren har nok fungert som lager slik som de andre, men er i dag satt i stand og blir leid ut til ulike formål som blant annet selskap.

I Kjøpmannsgata 44 er det i dag fiolinverksted og butikk. Denne kjelleren har jeg ikke besøkt selv, men ifølge informasjon fra eier er dette også en hvelvkjeller med to rom med ganske lik utforming, men jeg vil tro at det ene rommet er mindre enn det andre. Ut ifra bilder så ligner denne hvelvkjelleren mer på hvelvkjelleren i Kjøpmannsgata 50 og Munkegata 26 enn den som finnes i Vår Frue Gate 4.

3.4 Hvelvkjellerens konstruksjon

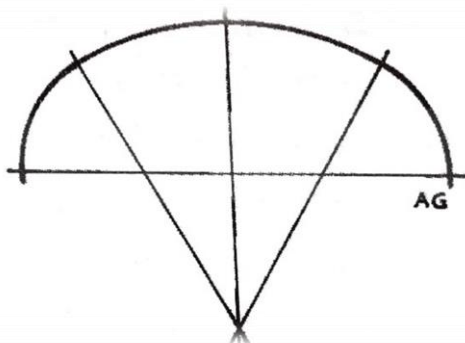
En hvelvkjeller kjennetegnes gjerne ved at den har buede tak og ofte er det tønnehvelv som er den vanligste typen, særlig for de litt eldre kjellerne. Det finnes ulikheter også her, og det er ikke gitt at alle kjellerne er tønnehvelv. De fleste kjellerne som er bygget før 1807 er

¹⁹ Jonny Kregnes, personlig kommunikasjon, 28.02.2020.

²⁰ Terje Bratberg, *Trondheim Byleksikon*, (Oslo: Kunnskapsforlaget, 1996) s.437

tønnehvelv, men til tross for dette så er det ikke gitt at alle ser helt like ut og det er variasjoner i både form og størrelse. De aller fleste, rundt halvparten, har bare ett rom, en tredjedel av kjellerne har to rom og resten har enten tre eller flere rom. Størrelsen på rommene varierer fra bare noen få kvadratmeter til omkring hundre, og det forekommer flere ulike planformer.²¹

Hvelvkjellerne som vi kjenner til, er stort sett tønnehvelv eller krysshvelv. Tønnehvelv var en vanlig konstruksjonsmåte på 1600-1700-tallet og det var den mest brukte måten å bygge kjellere på. Dette er en sikker og ganske enkel konstruksjonsmåte, da det ikke krever bæring i form av stolper. Konstruksjonen er selvbærende, og det er det jevne trykket rundt buen som gjør at hvelvkjelleren ikke trenger annen form for bæring. Alle hvelvkjellerne har fellestrekk, selv om noen av de er ulike. Grunnflaten i hvelvkjellerne er rektangel- eller trapesformet og har en profil i form av en sirkel- eller kurvhankbue. I enden av selve hvelvingen avsluttes rommet av vertikale murer.²² Definisjonen på en kurvhankbue er ifølge Arne Gunnarsjaas Arkitektur Leksikon en kontinuerlig bueform som er sammensatt av tre delbuer. I hver ende er det en liten bue med sentrum i anfangstlinjen, altså der selve buen starter. Deretter er buen forbundet med en større bue i sentrum.²³

Eksempel på kurvhankbue. Kilde: Arne Gunnarsjaa, Arkitektur Leksikon s.444

De aller fleste hvelvkjellerne hadde hvitkalkede, rappede vegger, og det er sjeldent en får øye på selve byggematerialet. I de tilfellene det er mulig å få øye på hvilke materialer som er brukt, så er det stort sett en blanding mellom bruddstein, teglstein og noen ganger også en blanding av disse to materialene i samme hvelvkjeller. Gulvet var ofte belagt med skiferheller, kuppelstein eller tegl. Det kunne også være jordgulv eller tregulv. I de kjellerne

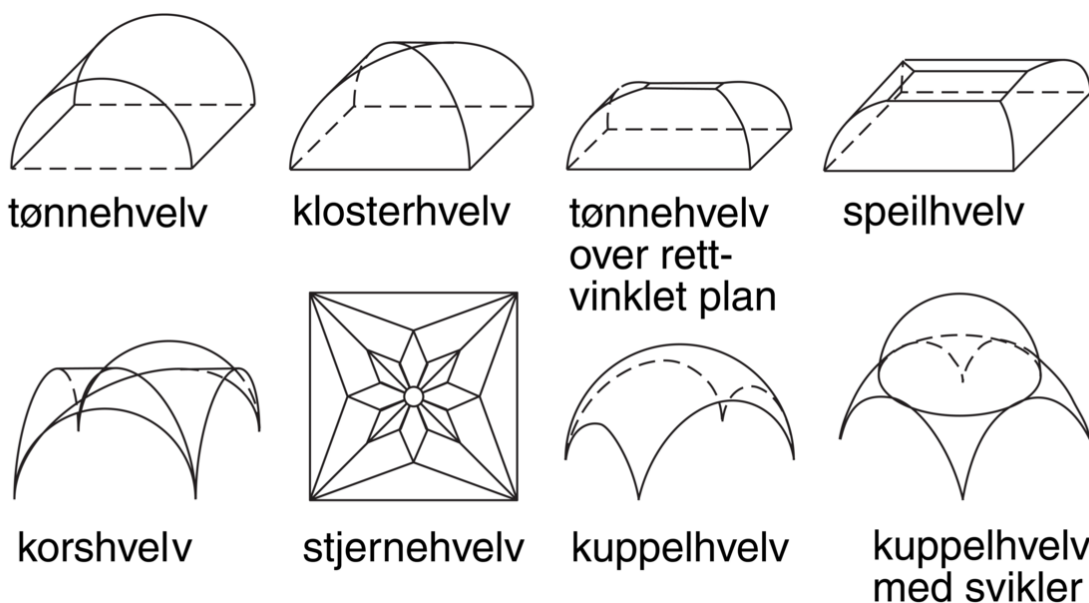
²¹ Jonny Kregnes, «Hvelvkjellere fra 16- og 1700-tallet i det gamle byområdet» s.51

²² Jonny Kregnes, s.51

²³ Arne Gunnarsjaa, «Arkitektur Leksikon» (Trondheim: Abstrakt Forlag, 2007) s.444

der det fremdeles er tregulv er dette ofte fra nyere tid, men det er sannsynlig at det har vært tregulv i de gamle kjellerne.²⁴

I trønderske hvelvkjellere er tønnehvelv den vanligste typen, men krysshvelv, også kjent som korshvelv, kan forekomme i litt nyere hvelvkjellere særlig etter 1807. Dette er gjerne hvelvkjellere som har bærende søyler i tillegg. Eksempler på krysshvelv finner vi i en av Trondheims hvelvkjellere fra etter 1807 i Dronningens gate 15. Dette er en hvelvkjellere fra rundt 1860-årene og har både søyler og krysshvelv. Dette er en nyere form for hvelv enn de gamle tønnehvelvene. Denne hvelvtypen kan minne en del om hvelvrommene under Erkebispesgården der Riksregaliene i dag er oppbevart. Om det finnes eksempler på de andre formene for hvelv i hvelvkjellere i Trondheim har jeg ikke oversikt over, men dette er nok noe mer kompliserte konstruksjoner som er vanligere å finne i kirkebygg eller tilsvarende.

Ulike typer hvelv. Den vanligste formen for hvelv i kjellersammenheng er tønnehvelv og korshvelv/krysshvelv. Noen av de ulike hvelvtypene kan også sees over innganger eller over dører. Bildet er hentet fra www.snl.no/

Mange hvelvkjellere har to rom, noen har kun ett rom. I de hvelvkjellerne med to rom kommer man inn i forrommet og går så inn i hovedrommet gjennom en dør. Ofte er disse dørene fjernet på grunn av moderne bruk, men opprinnelig var det som regel dør mellom

²⁴ Jonny Kregnes, «Hvelvkjellere fra 16- og 1700-tallet i det gamle byområdet» s.51

rommene. I noen tilfeller, slik som i hvelvkjelleren i Kjøpmannsgata 50, er inngangen til hovedrommet usentrert og plassert mot vest. Dette kan det være flere årsaker til. Hvis hvelvkjellere i urbane strøk har hatt noen av de samme funksjonene som hvelvkjellerne vi finner i distriktene, er det ikke utenkelig at dørene er usentrerte på grunn av lagring av større objekter inne ved veggen.

Eksempel fra Kjøpmannsgata 50 på usentrert dør. På bildet til venstre ser vi også rester etter gamle hengselfester. Bildet er tatt fra hovedrom inn mot forrommet. Foto: Christina Wærøy-Lund

Ifølge en video laget av Bygningsvernssenteret på Røros kan usentrerte dører være aktuelt nettopp grunn av oppbevaringsmulighetene av større objekter langs veggen. Det skal nevnes at både hvelvkjellere på landsbygda og i byen har hatt sentrerte dører, og jeg har ikke belegg for å si at det ene er mer korrekt enn det andre. Som eksempel kan vi sammenligne hvelvkjelleren i Kjøpmannsgata 44 og 50. Nr. 44 har sentrert dør inn til hovedrommet, men nr.50 har usentrert. Det kan derfor være sannsynlig at de ble brukt for å oppbevare ulike ting.

I den samme videoen forteller de at den aktuelle hvelvkjelleren ble brukt til oppbevaring av blant annet potet, sild, øl, urter osv. Det var bygd lave benker litt opp fra gulvet slik at ting kunne stå trygt uten å være i fare for å fryse. Det er også eksempler på nisjer som er murt i veggen. Det kan være de ble brukt til å plassere lys i når det var mørkt eller de kan ha blitt brukt til andre gjenstander av verdi. I videoen ser vi at denne aktuelle hvelvkjelleren har jordgulv og det nevnes at det er en fordel da det kommer varme fra jorda og holder hvelvkjelleren frostfri. Dette er særlig gunstig med tanke på oppbevaring av mat.²⁵ Lignende eksempler finner vi også i Hedmarks området. Disse hvelvkjellerne ble bygd med lav

²⁵ Hvelvkjelleren i Bergmannsgata 1. Bygningsvernssenteret Rørosmuseum, hentet 24.03.2020, fra <https://www.youtube.com/watch?v=8iulQkeDpe4>.

takhøyde, noe som indikerer at dette har primært blitt brukt som lagringsplass. Det er sannsynlig at disse også ble brukt til å oppbevare ulike typer mat og drikke på grunn av den relativt jevne temperaturen en hvelvkjeller holder hele året gjennom. Det er også funnet rester av oppheng, jernkroker og ringer i taket, noe som indikerer oppbevaring av ulikt slag. Det nevnes også i dette tilfellet at hvelvkjellerne har egenskapen til å motstå frost bedre sammenlignet med vanlige kjellere med trehimling. Det er svært sannsynlig at hvelvkjellerne her ble brukt til oppbevaring av øl og vin da det i skriftlige kilder står at det har vært innredet stillingsverk, altså hylleinnredning for oppbevaring av flasker.²⁶ Det er derfor tenkelig at hvelvkjellerne som ble bygget under bolighus i Hedmarksområdet i all hovedsak var bygget for å kunne huse matvarer og drikkevarer fremfor å være sikkerhet i tilfelle brann, slik de var bygget for i Trondheim.²⁷

Det er svært vanlig at hvelvkjellerne har små vindu ut mot gateplan. Dette ser vi på flere hvelvkjellere. Vinduene hadde ingen annen praktisk betydning annet enn at de skulle være en kilde til naturlig lys. Ofte ble vinduene forseglet med halmsekker på vinteren for å unngå varmetap og kulde inn til hvelvkjelleren.²⁸

4. Dagens status

Byantikvaren i Trondheim jobber kontinuerlig med å få oversikt over de hvelvkjellerne vi allerede kjenner til og de som er usikre. Med kartleggingen til Jonny Kregnes som bakgrunn bruker de dette til videre forskning og kartlegging av byens mange hvelvkjellere. Ifølge det nyeste kartet fra Byantikvaren som viser oversikten av alle hvelvkjellere²⁹ er det 42 hvelvkjellere som vi er sikre på at fremdeles eksisterer. Det er mulig at de resterende 53 hvelvkjellerne eksisterer fremdeles, men her kreves det videre undersøkelser og kartlegging. Noen av hvelvkjellerne vi ikke har oversikt over kan ha blitt fjernet i moderne tid i forbindelse med nybygging. Det er også mulig det er flere som eksisterer i bygrunnen som stammer fra tiden før reguleringen, som enten er fylt igjen med stein, eller som har rast sammen av ulike grunner.

²⁶ Ragnar Pedersen og Tor Sæther, *Hvelvkjellere på landsbygda: de skjulte kulturminner*. (Oslo: Norges Forskningsråd, 1995) s. 45,46

²⁷ Ragnar Pedersen og Tor Sæther, s. 46

²⁸ Jonny Kregnes, personlig kommunikasjon, 28.03.2020.

²⁹ Se vedlegg s.35

Mange av Trondheims hvelvkjellere blir brukt, men det er også svært mange som står tomme. Hva er så fremtiden for disse hvelvkjelleren? Kan de brukes? Og er de attraktive i et eventuelt salg av bygård?

En hvelvkjeller, eller en kjeller generelt, har nok ofte lavere eiendomsverdi enn det overliggende bygget. Her er det naturlig å tenke seg at en hvelvkjeller som skal brukes til næringsvirksomhet kommer unna med andre krav enn en kjeller som skal brukes som permanent oppholdsrom. I gamle hvelvkjellere kan det være fuktproblematikk og andre utfordringer som akustikk som kan gjøre det utfordrende å bruke rommet. Hvis en hvelvkjeller blir oppgradert og kommer innenfor de standarder som kreves med blant annet rømningsvei, inneklime og ventilasjon, kan en hvelvkjeller utgjøre et stort potensial for eiere av en bygård. Da er det naturlig å spørre seg om en hvelvkjeller i dette tilfellet kan øke eiendomsverdien til en bygård? Vil det være mer attraktivt å kjøpe en bygård med en fullt funksjonell hvelvkjeller som i tillegg til å være et kulturminne, også kan være gjenstand for økonomisk vinning? Dette er spørsmål som naturligvis krever mer forskning og undersøkelser, men som hadde vært interessant å få svar på.

Dagens bruk av hvelvkjellere varierer, og mange av de har allerede blitt restaurert for å kunne fungere som lokaler til næringsvirksomhet av ulikt slag. Størrelsen på de forskjellige hvelvkjellerne er også noe ulik, og derfor har de også ulike bruksområder. I intervjudelen ser vi nærmere på hvilken bruk en hvelvkjeller kan ha og hvilke muligheter som finnes.

4.1 Eiernes erfaringer med hvelvkjellere som bruksrom - intervju

I denne delen av oppgaven presenterer jeg de intervjuene som ble gjort med noen av de som enten eier eller leier en hvelvkjeller. Alle kjellerne som er med i disse intervjuene er gamle tønnehvelv og har mange likhetstrekk ved seg, men har ulike bruksområder.

De aktuelle bedriftene jeg har vært i kontakt med er Trondheim Befalsforening som holder til i Parkgården i Vår Frue Gate, Fiolinmaker Christer Skog i Kjøpmannsgata 44, ØX Tap Room som holder til under gamle Hotel Phoenix i Munkegata 26, og Fru Lundgreen som holder til i Kjøpmannsgata 50. Sistnevnte fikk jeg aldri noe svar fra.

Det tok en del tid før jeg fikk svar, og det var helt tilfeldig at de valgte å svare på samme dato. Ingen av svarene som jeg har fått er redigert på noen måte.

Jeg begynner med svarene jeg fikk fra Trondheim Befalsforening. Deres hvelvkjeller er en av Trondheims eldste og den stammer mest sannsynlig fra tiden før den store bybrannen i 1681, også muligens før brannen i 1651.³⁰ Hvelvkjelleren her er del av en gammel og ærverdig gård også kjent som Parkgården. Dette er en av Trondheims eldste bygårder med lang historie.

Trondheim Befalsforening har pusset opp kjelleren og restaurert den slik at den nå kan brukes til ulike formål. Den er ikke åpen for publikum til enhver tid, men kan leies. I intervjuet forteller daglig leder en del om de ulike utfordringene de har hatt ved oppussingen, om de har fått bistand og råd og hvilke formål hvelvkjelleren brukes til i dag.

Intervju via e-post fra daglig leder Inge Ryan, 22.04.2020.

- Hvordan vil du beskrive hvelvkjelleren?

Den er nå restaurert og brukes til selskapsutleie jfr vedlegg hvor det også står litt om den pluss bilder. Ved middag er det plass til 22 personer. Ved foredrag etc inntil 30 personer. Den har god lufting og oppvarming og har internettilgang.

Den har mye historie i seg og er en viktig del av gården historie

- Hvilken forfatning var den i da dere overtok eller begynte å bruke den?

Den var helt forfalt og veldig fuktig som en dårlig kjeller. Hvelv og vegger måtte lappes og pusses på nytt. Etterpå ble den kalket etter kulturhistoriske retningslinjer. Da den ikke er drenert, måtte vi legge membran i langs begge sider for å få fukten bort. Restaureringskostnaden inkludert møbler og lyddempende forheng, membran etc kom på vel kr 600.000, -

- Hva vil du/dere si er den største utfordringen med en hvelvkjeller som bruksrom?

Det er fortsatt litt fuktproblemer, ikke i form at det er høy luftfuktighet, men det veggene får ennå brune utslag på kalken. Det blir bedre og bedre, men jeg må kalke den annenvært år.

³⁰ Jonny Kregnes, «Bevarte hvelvkjellere fra før 1807 i Midtbyen, unntatt kirkene og Erkebispegården. Rapport om forsøk på datering» (Trondheim: Byantikvaren, 2015) s. 31

- Hva har dere gjort av tiltak for å bevare hvelvkjelleren slik at den også kan brukes?
Det går frem av forrige svar. Vi har mye utleie, det har bl.a. vært vielse der 😊
- Hva slags verdiskaping ser dere i en hvelvkjeller?
Ifølge byantikvaren har den den tredje største kulturhistoriske verdien etter Nidarosdomen og Vår Frue Kirke. Vi samarbeider også tett med mottaksapparatet for Pilegrimsvandrerne. På utleiesiden har vi leieinntekter.
- Har dere fått råd og bistand fra fagpersoner i bevaringen av kjelleren?
Ja, vi samarbeidet bl.a. med kulturminnefondet. Og det var spesialutdannet fagfolk som pusset den opp. Gulvet består av grove furuplank
- Møtte dere på noen utfordringer i restaureringsperioden? Oppdaget dere noe uventet?
Ikke mer enn normalt, men fuktettingen har vært den største utfordringen
- Hvilket inntrykk har dere av hva besøkende synes om kjelleren?
De som leier stortrives, det jo som å gå tilbake i historien.

I dette intervjuet fortelles det om de ulike utfordringene de har hatt og hvilke tiltak de har gjort for å få kjelleren i god nok stand til å brukes. Det nevnes fuktproblematikk og at de har vært i kontakt med både Byantikvaren og Kulturminnefondet for at ting skal gjøres etter kulturhistoriske retningslinjer. Det er også tydelig at de mener dette er en hvelvkjeller det er verdi å ta vare på også for ettertiden. Det nevnes også at de som leier lokalet synes det er fint å være en del av historien.

Bilder fra vedlegget som det henvises til i intervjuet:

Bilder av hvelvkjelleren til Trondheim Befalsforening, Vår Frue Gate 4, etter restaureringen. Foto: Trondheim Befalsforening.

Neste intervju er fra Fiolinmaker Christer Skog i Kjøpmannsgata 44. Dette er en stor hvelvkjeller med to rom. Dette er en større hvelvkjeller enn hvelvkjelleren i Vår Frue Gate 4, og er bygd senere. Denne blir i dag brukt som både butikk og fiolinmakerverksted.

Huset som hvelvkjelleren er en del av er et gammelt og ærverdig hus som er en del av et fint kjøpmannsmiljø i Kjøpmannsgata. Bygningen er også kjent som Knudtzongården og står i stil til de nærliggende husene. Det er sannsynlig at dette huset har hatt mange av de samme funksjonene som husene rundt, slik som Kjøpmannsgata 46 og 50. Alle disse tre husene har eller har hatt hvelvkjellere eller tilsvarende kjellerrom for oppbevaring. Både Kjøpmannsgata 44, 46 og 50 har vært i Vinmonopolets eie og har derfor hatt en felles rolle i salg av brennevin også før Vinmonopolet tok over denne virksomheten. Det var særlig familiebedriften M.H. Lundgreens Enke som hadde både vin- og brennevinsutsalg og destilleri iblant annet Kjøpmannsgata 46.³¹ Kjøpmannsgata 44 ble i likhet med nabogårdene kjøpt av Trondheim Kommune i 1975 og gården ble etter hvert en del av Olavskvartalet da dette ble bygget på slutten av 1980-tallet.

Intervju fra Christer Skog, fiolinmakeremester. Mottatt 22.04.2020. Ingen av svarene er redigert i etterkant. Han har valgt å skrive en uavhengig tekst til spørsmålene, så jeg gjengir derfor spørsmålene her på forhånd også kommer teksten hans under.

- Hvordan er det å jobbe i en hvelvkjeller?
 - Hvordan vil du beskrive hvelvkjelleren?
 - Hvilken forfatning var den i da dere overtok eller begynte å bruke den?
 - Er det fordeler med å ha butikk og verksted i en hvelvkjeller? Og hva er utfordringene?
 - Hvordan er det å oppbevare verdifulle gjenstander i en hvelvkjeller?
 - Er det utfordringer knyttet til bruken av hvelvkjeller som oppbevaringsrom?
 - Har dere fått råd og bistand fra fagpersoner i bevaringen av kjelleren?
 - Hvilke verdier mener du hvelvkjelleren har?
-
- *Hvelvkjelleren i Kjøpmannsgata 44 er todelt. Gulvet er i tegl, lagt i et elegant fiskebeinsmønster. Det var ønskelig å rive opp dette for å få bedre takhøyde, men dette tillot ikke byantikvaren, så nå er det oppå teglgulvet lagt varmekabler og flis.*
 - *Å jobbe i kjelleren er stimulerende fordi man kjenner historiens vingeslag, men utfordrende på grunn av den nyss nevnte takhøyden og fordi de bøyde veggene gjør*

³¹ Per R. Christiansen *Hus med hedersmerke. Historiske bygninger i Trondheim*. (Trondheim: Tapir akademiske forlag, 2009) s, 53

det vanskelig å utnytte hele gulvflaten. Vi driver fiolinmakerverksted og butikk, og har våre ord i behold når vi sier "På samme tid som denne kjelleren ble bygget satt Stradivari nede i Cremona og bygget sine fioliner!"

- *Før vi tok kjelleren i bruk hadde den vært ubrukt i mange år og var mørk og skitten. Dører og vinduer ut mot gata var murt igjen. Den hadde nok vært brukt som lagerlokale. Den ble pusset opp for vår regning av huseieren, og det ble tatt opp to små vinduer og inngangsdør fra gata. Oppussingen ble utført av [Firmanavn] etter sterke føringer fra byantikvaren. Vi har senere fått antydning at [Firmanavn] kanskje ikke helt utførte arbeidet som det burde vært gjort: bl.a. er det mulig at slemmingen på muren ikke var diffusjonsåpen i den grad den burde vært.*
- *Muren ut mot Kjøpmannsgata er gammel det har ved noen anledninger vært vannlekasjer inn i lokalet ved heftig regnvær. Ellers har vi nok også en viss generell gjennomtrenging av vann inn gjennom muren, noe som viser seg ved at pussen faller av (for tett slemming?). Vi er tilknyttet det sentrale ventilasjonsanlegget i Olavskvartalet og har derfor god gjennomlufting, noe som holder luftfuktigheten på et lavt nivå - faktisk for lavt om vinteren: strykeinstrumenter tåler ikke altfor lav luftfuktighet.*

Her i dette intervjuet kommer det godt frem hvilke utfordringer det kan være ved å ha en bedrift i en hvelvkjeller. Det nevnes lav takhøyde og problemer med å utnytte hele gulvflaten. Det at den er verneverdig gjør det også litt mer utfordrende, da større endringer ikke er mulig å gjennomføre. I tillegg nevnes også vannlekkasjer og problemer med luftfuktighet om det ikke er tilstrekkelig gjennomlufting. I denne aktuelle kjelleren er ikke høy luftfuktighet et problem, men med det som kommer frem er det tydelig at det er svært viktig med et godt ventilasjonssystem. Det nevnes også at det er stimulerende å jobbe i en hvelvkjeller nettopp på grunn av det historiske aspektet.

Neste firma jeg fikk svar fra var ØX Tap Room som holder til i Munkegata 26. Jeg har selv besøkt ØX Tap Room ved flere anledninger, men jeg har ikke før jeg begynte på denne oppgaven bitt meg merke i at dette er en hvelvkjeller som har veldig lik oppbygging som blant annet Kjøpmannsgata 50. Hvelvkjelleren her er veldig godt innlemmet med resten av rommet og på den måten får ikke selve hvelvkjelleren hovedfokus når man kommer inn. Selve hvelvkjelleren ligger helt syd i rommet og ved første øyekast er det lite som tyder på at

det er en gammel hvelvkjeller fra 1600-tallet som ligger her. Dette blir mer tydelige desto lengre inn i lokalet en kommer.

ØX Tap Room har ikke endret noe på uttrykket i hvelvkjelleren. Den fremstår som autentisk med slitte vegger og pussen faller delvis av enkelte steder. Ingen av svarene er redigert i etterkant.

Svar fra ØX Tap Room, Helena Berg Iversen, 22.04.2020:

- Hvordan vil du beskrive hvelvkjelleren?
Jeg forstår ikke helt hva du mener med dette, men jeg prøver. Det er to rom under bakken, med steinvegger. Det er noe veggmalerier fra gammelt, ellers ujevn overflate. Også et av rommene har en peis.
- Hvilken forfatning var den i da dere overtok eller begynte å bruke den?
Forfatningen var så det kunne brukes som det var - gitt at man liker det rustikke uttrykket. Vi har ikke gjort store endringer i selve rommene, bortsett fra å male.
- Hva vil du/dere si er den største utfordringen med en hvelvkjeller som bruksrom?
Akustikken og wifi dekning / 3G (mtp betalingsterminalene)
- Hva har dere gjort av tiltak for å bevare hvelvkjelleren slik at den også kan brukes?
Det har vært å sette opp 3G forsterkere og wifi forsterkere. Mtp akustikken så har vi måtte bruke tepper og lydplater. Det har fortsatt vært utfordrende, men etter siste runde med lydplater så har det blitt mye bedre.
- Hva slags verdiskaping ser dere i en hvelvkjeller?
Det gir en personlighet til kjelleren som man ikke kan skape med en interiørdesigner. Det er noe helt eget og historisk - vi merker også at gjestene syntes det er stas å få være med i «historien». Det er også et kjempefint «chamber separee», og gjestene syntes det er stas å få ha selskap der :)
- Har dere fått råd og bistand fra fagpersoner i bevaringen av kjelleren?
Det kan jeg ikke svare på. Tror ikke det
- Møtte dere på noen utfordringer i restaureringsperioden? Oppdaget dere noe uventet?
Det kan jeg ikke svare på. Tror ikke det

Hvilket inntrykk har dere av hva besøkende syns om kjelleren?

Gjestene syntes det er stas og trives svært godt der tross for problemer med akustikken vi har hatt tidligere.

I dette intervjuet kommer det frem hvilke problemer som kan oppstå med tanke på akustikk og internettilgang i en hvelvkjeller. Akustikkproblemer er visstnok ganske vanlig i en hvelvkjeller, og at en rom som er oppført i stein, mur og betong sjeldent gir særlig god akustikk.³² Jeg har selv sett løsningene de har valgt og særlig lagt merke til lydplatene i taket, som også nevnes i intervjuet. Jeg har derimot ikke sett samme løsning på hvelvkjelleren i Kjøpmannsgata 50, så det er mulig det er noe ulikt fra hvelvkjeller til hvelvkjeller. Her nevnes også følelsen av historikk som noe viktig og som gjestene setter pris på. Det kommer ikke frem her om de har fått bistand eller hjelp til å løse eventuelle utfordringer, men dette kan ha blitt gjort før dagens drivere tok over virksomheten.

4.2 Oppsummering av de tre intervjuene

I disse intervjuene har vi fått presentert ulike hvelvkjellere med ulikt utgangspunkt. Det er også noe ulikt hvilke utfordringer disse har og har hatt i sin prosess frem til dagens bruk. I det første intervjuet fra Trondheim Befalsforening forteller de litt om utfordringene de har hatt med fukt og at kalking må gjøres relativt ofte for å unngå flekker på overflaten. De har måttet gjøre en del tiltak på dette området, noe av det samme som Fiolinmakeren også måtte gjøre med sin hvelvkjeller. Her har det også vært problemer med luftfuktighet, men med gode løsninger så har ikke dette vært et problem her. ØX Tap Room nevner ingenting om fuktproblematikk, men det kan være fordi det har vært i bruk over lengre tid og det er større lokaler som selve hvelvkjelleren ligger inntil, eller at det er foretatt andre tiltak som ikke kommer frem i intervjuet her. De nevner heller ingenting om problemer med at kalken faller av eller at de må pusse den ved jevne mellomrom, men jeg vil tro at de sikkert har rutiner for å følge opp eventuelle skader i den gamle pussen på veggene. Det er også tenkelig at de ønsker å fortsette å ha dette rustikke uttrykket og heller ønsker at pussen er litt slitt. Det skal også nevnes at det er en del gamle malerier på veggene som også setter et spesielt preg på hvelvkjelleren, som nok er gjenstand for bevaring.

³² Norgips, «Akustikk», hentet 22.05.20 fra <https://norgips.no/akustikk>

Det som gjentar seg i alle tre intervjuene er at alle er positive til den gamle historien som sitter i veggene. Alle sier noe om at det er spennende både for de som arbeider i en hvelvkjeller, men også for besøkende. Det er tydelig at det historiske aspektet gjør inntrykk. Det er lite negative holdninger til hvelvkjeller som oppholdsrom, annet enn lav takhøyde og akustikk. Det ser ut til at alle har fått løst dette på en god måte.

Etter intervjuene er det få ting jeg fremdeles lurer på, men jeg er fremdeles nysgjerrig på om ØX Tap Room har vært i kontakt med noen innen kulturminnevern i forbindelse med åpningen av virksomheten her. Jeg lurer også på om de oppdaget noe uventet i forbindelse med istandsetting. Det er mulig dette har foregått før deres tid, men jeg hadde håpt jeg kunne få noen svar angående dette.

Alt i alt er jeg veldig fornøyd med de svarene jeg fikk og setter stor pris på at de tok seg tid til å svare på de spørsmålene jeg hadde.

Andre spørsmål som har trigget meg i etterkant av disse intervjuene gjelder særlig hvelvkjelleren i Munkegata 26. Jeg lurer blant annet på hvilken bygning hvelvkjelleren opprinnelig tilhørte, da den gamle Banggården ble bygget først på 1800-tallet, og hvelvkjelleren opprinnelig er fra 1600-tallet. Har den tilhørt den opprinnelige Lundgreengården på et tidspunkt? Ble hvelvkjelleren bygget før Lundgreengården ble oppført, eller har Lundgreen familien hatt tilgang til denne hvelvkjelleren da de holdt til her? Dette er spørsmål jeg forhåpentligvis klarer å få svar på ved en senere anledning.

4.3 Verdiskaping

Som vi har sett i intervjuene kan hvelvkjellere absolutt være gjenstand for verdiskaping. Ifølge Riksantikvaren er verdiskaping både et mål og en strategi i kulturminnepolitikken. Det er med andre ord et mål at kulturminner og kulturarv skal generere arbeidsplasser, lønnsomme bedrifter, attraktive steder og gode lokalsamfunn.³³ Verdiskaping er en viktig forutsetning for å holde liv i lokalsamfunn, og kulturminner og kulturmiljø kan være med på å skape både arbeidsplasser og generere økonomisk vekst. Det er ikke tvil om at det ligger

³³ Løvdal, Jostein: «Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet», i: Omland, Atle, Birgitte Skar og Knut Fageraas (red.): Kulturminner og verdiskaping i Norden. Nordisk workshop, Oslo, 2.–3. mai 2007, TemaNord 2007:609, Nordisk Ministerråd 2007,

store verdier i å utnytte allerede eksisterende bygninger fremfor å bygge nytt, og bruken av kulturminner kan være med å bidra til bærekraftighet.³⁴ Det er likevel viktig å ta hensyn til kulturminnet når en skal vurdere om det er forsvarlig å bruke kulturminnet som er ressurs slik at det ikke skades.

I vårt tilfelle med hvelvkjellere er de ikke veldig utsatt for å bli direkte ødelagte av bruk, da de er ganske robuste. De kan heller være en ressurs for byen. Så lenge originale vindu, eldre gulv, dørhengsler og tilsvarende blir tatt vare på skal ikke selve bruken være et problem. Vi ser fra intervjuene at det er mye positivt å hente som forteller oss noe om at hvelvkjellere har potensiale til å være en attraktiv ressurs i forbindelse med verdiskaping.

4.4 Bygningskonstruksjon og hensyn ved rehabilitering

Ved to anledninger har to av byens hvelvkjellere delvis rast sammen som følge av rivning eller rehabilitering av nærliggende bygninger. Jeg har i den forbindelse vært så heldig å komme i kontakt med entreprenøren som var med da én av disse hvelvkjellerne delvis raste sammen. Jeg fikk innsyn i interne dokumenter som utreder årsaken til hendelsen og eventuelle tiltak som kan gjøres for å unngå lignende situasjoner i ettertiden. Disse dokumentene har gitt meg mer forståelse av hva som skjedde og hvilke utfordringer man står ovenfor som entreprenør når det gjelder hvelvkjellere. Jeg vil gå nærmere inn på hva som kan skje hvis det skal bygges, rives eller graves tett inntil en hvelvkjeller og konsekvenser ved utilstrekkelig utredning i forkant. Som nevnt er dokumentene kun for intern bruk og kan derfor ikke deles i sin helhet, men jeg har fått tillatelse til å gjenfortelle noe av innholdet.

Hvelvkjellere er gamle konstruksjoner med en byggeteknikk som ikke er like aktuell ved nybygg i det moderne samfunn. Det er i moderne tid blant annet et stort tidspress i byggeprosessen og høye krav til plassutnyttelse og lav byggekostnad. Det medfører ofte at nybygg blir bygget med fundamenter basert på enkle, rette betongvegger eller tilsvarende. Det er derfor sjelden en moderne entreprenør må håndtere et bygg med en bærende buekonstruksjon fra 1600-1700-tallet.

I dette tilfellet raste det ut en vegg på grunn av graving og fjerning av masse for tett inntil selve hvelvveggen. Det er veldig viktig å ta hensyn til at en hvelvkjeller har en spesiell

³⁴ Riksantikvaren, «Alle tiders Kulturminner» s.10

bæreevne og er avhengig av at det er jevnt trykk over hele buen for at konstruksjonen skal holde seg oppe. Ifølge entreprenøren jeg har snakket med står hele buekonstruksjonen på trykk og dette medfører store horisontalkrefter i bunnen av hvelvkonstruksjonen. Disse kreftene «sparker» utover og må derfor håndteres ved at konstruksjonen må støttes opp før fjerning av masse. De sier videre at hvis det skal graves tett inntil en hvelvvegg må det etableres en form for avstivning i form av spuntvegg, fortrinnsvis ved bruk av rørsputt da dette er mer skånsomt enn slagsputt. En slik spuntvegg er med på å holde konstruksjonen på plass og hindrer den fra å rase ut.

På gamle hus, og særlig hus med kjellere, er det vanskelig å vite hvilken tilstand husets grunnmur har før det blottlegges. Det kan være ulike faktorer som gjør at hvelvkonstruksjonen raser sammen. 300 år med slitasje, fukt og saltutslag kan gjøre konstruksjonen svakere og krever derfor aktsomhet. Ett svakt punkt i konstruksjonen kan være nok til at hele eller deler av kjelleren raser ut. Dette kan få alvorlige konsekvenser for både selve kjelleren og for huset som står over.

Her er noe av det som står i rapporten:

Fakta og konsekvens: «I forbindelse med etablering av nybygg tett inntil eldre bygg skulle det støpes søylefundamenter 1,8 meter dypere enn eksisterende kjellergulv. Kjelleren i det eksisterende bygget var en rundt 300 år gammel hvelvkjeller bygget opp av tegl og gråstein. For å komme til arbeidsområdet var kjellerveggen frigravd ned til nivå med gulvet i eksisterende kjeller. Langs ca. halve veggen var det i tillegg gravd dypere, ned til nivået hvor det skulle forskales. Fra kjellergulvet og ned var det gravd med en skråning på ca. 45 grader uten øvrige sikringstiltak.»

Den utløsende årsaken til kollapsen av hvelvkjellerveggen var at det foregikk graving på utsiden av kjellermuren, der de gravde 1,8 meter under gulvnivået til hvelvet som igjen har påvirket stabiliteten i bygningen. Dette har foregått uten noen form for sikring eller avstivning av hvelvveggen.

Grunnen til at dette i utgangspunktet skjedde var fordi det ikke ble utarbeidet en tilstrekkelig plan på forhånd. Det har ikke blitt tatt hensyn til, eller undersøkt, at en eldre hvelvkonstruksjon kan bli ustabil dersom det graves tett inntil. Jeg velger å ramse opp noen av de punktene jeg har fått forklart og det de har lært som følge av hendelsen:

- Ved graving inntil og lenger ned enn eksisterende bygningsmasse må det alltid utarbeides produksjonsunderlag som beskriver nødvendige sikringstiltak.
- Prosjektets risikoanalyse må helt fra tidlig fase fokusere på prosjektspesifikk risiko for å sikre at spesielle forhold får tilstrekkelig oppmerksomhet i detaljprosjektering og under utførelse.
- Rådgivende ingeniør bygg (RIB) må hensynta den spesielle fordelingen av krefter i en bukonstruksjon og den materialtekniske kvaliteten av bygningsmassen.
- Rådgivende ingeniør geoteknikk (RIG) må involveres i prosjekteringen i tidlig fase.

I denne situasjonen hadde hverken RIB eller RIG gjort tilstrekkelige undersøkelser før gravingen begynte. De har ikke tatt hensyn til den gamle konstruksjonen på forhånd og med dette så førte det til at deler av veggen raste ut. Tyngden av lasten som er bygd over hvelvkjelleren må også utredes før rehabilitering påbegynnes. Desto tyngre vertikallast, desto sterkere må også fundamentet være. I dette tilfellet må det sikres at hvelvkjelleren tåler trykket før det begynnes graving i nærheten. Hvis det ikke er tilstrekkelig styrke på fundamentet, må det sikres i forkant.

En gammel hvelvkjeller og dens konstruksjonsmåte er som nevnt ikke noe som hverken dagens ingeniører eller dagens entreprenører kommer ofte ut for. Det er derfor viktig at ved rehabilitering eller endring av bystruktur at det gjøres tilstrekkelige undersøkelser før en eventuell graving påbegynnes. Slike ras kan skade kulturminnet såpass at det blir ødelagt eller det kan skade huset over og i verste fall føre til ulykker og personskader.

Begge hvelvkjellerne som raste i 2009 og 2016 ble murt opp på nytt, og er i dag i bruk. Forhåpentligvis har bransjen lært av de feilene som er gjort og ved en eventuelt senere anledning gjør de nødvendige undersøkelser før prosjektet påbegynnes.

5. Hva gjør vi? Hva er utfordringene og fordelene ved bruk?

Hvelvkjellerne har i dag ulike bruksområder, og de som allerede er i bruk er godt etablerte og fungerer godt til sitt formål. Det er fremdeles mange som står tomme uten noen spesiell form for bruk.

Det er mange ting som skal tas hensyn til når man skal sette i stand en hvelvkjeller slik at den kan brukes. Det er ingen tvil om at en eldre hvelvkjeller krever en del restaureringsarbeid.

Hvelvkjellerne i Trondheim varierer noe i størrelse, og på grunn av dette varierer også

potensialet for bruk. De store hvelvkjellerne har flere muligheter nettopp fordi de kan romme større mengder folk og har mulighet for flere moderne fasiliteter. De som har noe mindre areal, har også mindre muligheter med tanke på mengde folk som kan være der samtidig. En større hvelvkjeller har helt klart mer plass til permanente løsninger som toalett og enkle kjøkken, som kan være viktig om den skal være tilknyttet restaurant eller brukes som pub.

Fordelene med å bruke hvelvkjellerne er at dette er områder vi allerede har. Det er store arealer som står tomme og har masse potensiale til å huse både restauranter, puber, butikker av ulikt slag og andre spennende næringsformål. De kan brukes som kunst- og utstillingssaler og ulike former for verksted. Vi har sett i intervjuene at det er store muligheter både når det kommer til butikk og utleie, i tillegg til pub- og restaurantlokaler.

Mange hvelvkjellere har inngang fra bakgård og det kan være bratte trapper ned, noe som begrenser mulighetene for blant annet rullestolbrukere. Andre utfordringer kan være konstruksjonsutfordringer. Akustikk kan også være et problem i noen av kjellerne, men dette kan løses ved både lydplater og lyddempende forheng. Brannsikkerheten er jo relativt høy i en kjeller som er laget for å stå imot brann, men er det røykutvikling er det viktig å evakuere folk fort, noe som kan være en utfordring med en gammel hvelvkjeller. De har i utgangspunktet ingen vindu som kan brukes som rømningsvei, da disse gjerne er for små og ikke oppfyller kravene som rømningsvei. Mange hvelvkjellere har i senere tid regulert ekstra inngang med mer moderne utforming, som gjør det enklere å evakuere folk i en eventuell brannsituasjon med røykutvikling.

Blir hvelvkjellernes egenart bevart er det ingenting i veien for å bruke en hvelvkjeller til formål som gjør at enkelte ting må settes i stand eller endres. Vi har sett flere eksempler tidligere i teksten der både gamle dørhengsler er intakte, og gammel puss får være i fred. Dette gjør at vi kan både bruke og verne samtidig.

Når det er sagt så er det ikke dermed slik at ting aktivt må brukes av allmennheten for å bli tatt vare på. Hvelvkjellerne som ikke blir brukt eller satt i stand til å være tilgjengelig for publikum kan like gjerne tjene sitt formål ved å brukes til oppbevaring av gjenstander for gårdeier, eller leies ut til mindre grupper for selskap og lignende. De kan også vernes selv om de står tomme, men de bør helst ha en form for vedlikehold så de ikke brytes ned og ødelegges på grunn av fukt eller tilsvarende.

5.1 utfordringer med hvelvkjellere som kulturminne og hvorfor vi skal bevare

Hvelvkjellere er kulturminner med både historisk verdi, aldersverdi og bruksverdi. Som oppgaven allerede har nevnt tidligere er de gamle hvelvkjellerne ofte rester etter den gamle bebyggelsen fra før 1681. Det er derfor etter min mening viktig å bevare og anerkjenne hvelvkjellere som et viktig kulturminne.

Jeg ble i løpet av arbeidet med denne oppgaven nysgjerrig på hvilken vernestatus en hvelvkjeller egentlig har. Er den underlagt samme klassifisering som bygget over, har de egen klassifisering eller et eget form for vern?

Jeg har derfor snakket med både Byantikvaren i Trondheim og Jonny Kregnes angående vernestatus og fredningsstatus på hvelvkjellere, og har blitt fortalt at det ikke er noen særskilt vernestatus kun for hvelvkjellere. De følger ofte vernestatusen til huset som står over og skulle huset de ligger under bli fredet vil dette også mest sannsynlig gjelde hvelvkjelleren. Det er relativt sjeldent de blir nevnt i reguleringsplaner, men i de tilfellene de blir nevnt handler det ofte om rivning av eksisterende hus eller restaurering. Skal et hus bevares blir også hvelvkjelleren bevart. Er det da slik at hvis et hus skal rives så rives også hvelvkjelleren?

Ett eksempel som er aktuelt i denne sammenhengen er rivningen av den gamle Banggården i Trondheim. Denne gården lå i det gamle Residencekvartalet og hvelvkjelleren som i dag tilhører ØX Tap Room lå under denne gården. Det kommer frem i et saksframlegg fra Trondheim Kommune at hvelvkjelleren som Banggården delvis var tuftet på skulle bevares. Det skrives blant annet at «hvelvkjeller bevares», «hvelvkjelleren må vises som bevaringsverdig bygningsdel i planen.» og «hvelvkjelleren under Banggården bør sikres vern.»³⁵ Det er altså mulig å sikre vern av en hvelvkjeller selv om huset over rives. Banggården hadde kulturminneverdi klasse C på antikvarisk kart, og da er det naturlig å tenke seg at hvelvkjelleren har hatt samme antikvariske verdi. Siden det ble anbefalt at hvelvkjelleren skulle bevares, er det ikke da naturlig at en hvelvkjeller som er såpass mye

³⁵ Trondheim Kommune saksframlegg – arkivsak 07/42655-50 (194783/08), «Munkegata 26, Residencekvartalet forslag til reguleringsplan sluttbehandling», s.2,4,7,8. hentet fra https://publikum.trondheim.kommune.no/application/get_saksframlegg/33568 (åpnes som pdf fil)

eldre enn huset skal ha en egen uavhengig vernestatus? Det virker her som mest sannsynlig at det blir tatt hensyn til hvelvkjelleren i de situasjonene det blir aktuelt å rive bygningen over, fremfor at hvelvkjelleren kontinuerlig har eget vern, selv om huset er betydelig yngre enn selve hvelvkjelleren.

Trondheim Kommune har i sin kommuneplan lagt vekt på å forhindre at gamle kjellere går tapt, og har som mål å registrere og sørge for juridisk sikring av gamle hvelvkjellere i Trondheim.³⁶ På denne måten kan hvelvkjellerne sikres vern, og fokuset på de gamle hvelvkjellerne bør absolutt økes slik at de kan få et eget vern uavhengig av huset over.

Et annet spørsmål som er interessant å stille seg er om en bygning får økt vernestatus som følge av at bygget er fundamentert på en eldre hvelvkjeller? Hvis et bygg brenner ned eller rives, men hvelvkjelleren består, vil da det nye bygget få større verdi på grunn av hvelvkjelleren? Eller vil de fremdeles ha samme vernestatus?

Det vil virke nokså urimelig at en gammel hvelvkjeller fra 1600-1700-tallet har samme vernestatus som en ny bygård fra tidlig 2000-tall. Her er det naturlig å vise til situasjonen i Nordre Gate 11 der en av de gamle bygårdene brant ned i 2002. Her er det også en eldre hvelvkjeller som ligger sentralt inne på selve Borkeplassen. Denne hvelvkjelleren ble bevart etter brannen og den er også nevnt i reguleringsplan da det skulle utredes ny bruk av området. Riksantikvaren ønsket at deler av denne branntomta skulle vernes på grunn av kulturminnene i grunnen og på den måten sikre hvelvkjelleren vern.³⁷ Etter de nye husene kom på plass er det også naturlig å tenke at hvelvkjelleren her fikk et eget uavhengig vern som skiller seg fra gården over, da den uten tvil har større kulturminneverdi enn de nye bygningene.

Hvelvkjellere kommer ofte mellom «barken og veden» i en vernesammenheng, selv om de i stor grad blir tatt vare på ved eventuelle rivninger eller istandsettinger. Men de har ingen formelt juridisk vern. Årsaken til dette er at de som er bevarte i Trondheim ikke er gamle nok til å bli et automatisk fredet kulturminne, da grensen går ved 1537. Og de havner heller ikke innenfor bestemmelsen for stående byggverk mellom 1537 og 1649, da det ikke er dokumentert at noen er eldre enn 1651. De havner derfor utenfor det formelle vernet. Det er ikke nødvendigvis slik at selv om de ikke kommer innenfor den juridiske bestemmelsen, så

³⁶ Trondheim Kommune, «Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2013-2025». s. 49

³⁷ Ove Ronny Haraldsen, «Verneområde på branntomta» *NRK Trøndelag*, 14.mars 2003. Hentet 23.05.2020 fra <https://www.nrk.no/trondelag/verneomrade-pa-branntomta-1.126697>

har de ingen form for vern. De kan vernes selv om de ikke har det formelle lovverket bak seg. Det er også mulig at de kan vernes eller fredes ved enkeltvedtak der dette er ønskelig.

Det er enda en ting som kan muliggjøre vern for hvelvkjellere i tilfeller der det er snakk om utbygging; såkalt *sektorovergripende ansvar*. Dette innebærer at det særlige ansvaret som normalt omhandler kulturminneforvaltningen også til en viss grad skal gjelde for andre sektorer når de kommer i kontakt med kulturminner. Det vil si at plikten til å ta hensyn til kulturminner er ikke begrenset til kun de som er vernet i samsvar med kulturminneloven, men omfatter alle kulturminner som er beskrevet i kulturminneloven §2. Det er særlig de kulturminnene som ikke har et formelt juridisk vern som drar mest nytte av det sektorovergripende ansvar.³⁸ I vårt tilfelle kan det være en hvelvkjeller som blir beskyttet fordi det har stor lokal verdi og hensynet til hvelvkjelleren kommer til å veie tyngre enn ønsket om å rive den for å bygge et nytt bygg. Det må da vurderes om utbyggingen er viktigere enn bevaring av kulturminnet.

6. Konklusjon

Hvelvkjellere i Trondheim ble i hovedsak bygget for å være brannsikring for byens borgere, og særlig for den borgerlige befolkning. De ble brukt til oppbevaring av gjenstander som var viktige å verne mot brann, men ble også brukt for å oppbevare ulike typer mat og drikke. Oppgaven har sett på gammel bystruktur fra før 1681 og hvelvkjellernes historie. Det har kommet frem i oppgaven at hvelvkjellere i byen og i distriktene har hatt like, men samtidig ulike bruksområder, og de har hatt noe ulikt utgangspunkt for byggingen.

I dag brukes hvelvkjellerne i Trondheim sentrum til ulike formål og i form av tre intervjuer har vi sett hva de aktuelle hvelvkjellerne blir brukt til. De aktuelle hvelvkjellerne blir brukt til både butikk, verksted, restaurant og pub, men også som utleielokaler for selskap og andre tilsvarende formål. Det har kommet frem at en hvelvkjeller er en spennende arbeidsplass, men at de også er spennende for publikum, da hvelvkjellerne er et vindu inn til fortiden. Det kom også frem i intervjuene hvilke utfordringer som dukker opp ved å drive i en hvelvkjeller.

³⁸ Michael Kahn, «Lærebok i Kulturminnerett» s.133.

Oppgaven har tatt for seg verneteori og hvordan en verner et kulturminne. Det har blitt redegjort for verdiskaping og deretter drøftet hvorvidt hvelvkjellere kan være gjenstand for verdiskaping. Hvelvkjellere er utvilsomt rom som kan brukes og kan være med på å skape verdier i lokalmiljøet hvis de blir satt i stand og tatt vare på. Vi har også sett at det er ikke ensbetydende at hvelvkjellerne må være i aktiv bruk for å være en verdi for byen. Vi har sett at hvelvkjellere oppfyller flere av de sentrale kulturminneverdiene. Det riktige å si er at de i særlig grad representerer aldersverdi, opplevelsesverdi, økonomisk verdi, identitetsverdi, bruksverdi og sjeldenhetsverdi.

Det har også blitt redegjort for hvilke konsekvenser som kan oppstå hvis det skal graves i nærheten av en hvelvkjeller og hvorfor det er viktig å utarbeide skikkelige planer før det graves i nærheten av hus med hvelvkjeller. Hvelvkjellerens konstruksjon er såpass spesiell at den trenger jevnt trykk over hele for å holde seg oppe, og en hvelvkonstruksjon som er såpass gammel er ikke noe dagens ingeniører eller entreprenører ofte er i kontakt med. Med dette som bakgrunn er det derfor viktig at det undersøkes skikkelig før graving, rehabilitering eller tilvarende påbegynnes.

Vi har sett at hvelvkjellere ikke har noen form for særskilt vern, og kommer ofte «mellom barken og veden». De blir ofte innlemmet i en eventuell fredning og vern om huset over også blir fredet eller vernet. Selv om de ikke direkte faller inn under bestemmelsene i Kulturminneloven, kan de likevel få en form for vern gjennom sektorovergripende ansvar. Der er det den lokale verdien som spiller inn hvis det skulle bli aktuelt å rive en hvelvkjeller eller bygge i nærheten, og hvis det er store sjanser for at hvelvkjelleren blir skadet. Hvelvkjellerne kan også sikres vern gjennom enkeltvedtak eller gjennom skjønn.

Det er fremdeles svært mange ubesvarte spørsmål knyttet til hvelvkjellere, og særlig med tanke på vern og vernestatus. Dette er et spennende felt som krever mer forskning, og det er uten tvil at hvelvkjellernes særegne status som verneverdige bygninger må ivaretas.

Bibliografi

Intervjuer og epost

Intervju Fiolinmakermester Christer Skog via e-post 22.04.2020

Intervju Trondheim Befalsforening, Inge Ryan, via e-post 22.04.2020

Intervju ØX Tap Room, Helena Iversen, via e-post 22.04.2020

Samtale med Jonny Kregnes, 28.02.2020. Via telefon 24.04.2020

Vedlegg:

Kart over hvelvkjellere fra Byantikvaren. Mottatt 05.05.2020.

Litteratur

Bratberg, Terje, *Trondheim Byleksikon*, Oslo: Kunnskapsforlaget, 1996.

Brekke, Nils Georg, Nordhagen, Per Jonas, Lexau, Siri Skjold, *Norsk Arkitekturhistorie, Frå steinalder og bronsealder til det 21.århundre*, Oslo: Det Norske Samlaget, 2017.

Christensen, Arne Lie, *Kunsten å bevare, om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*, Oslo: Pax Forlag, 2011.

Christiansen, Per R., *Hus med hedersmerke. Historiske bygninger i Trondheim*. Trondheim: Tapir akademiske forlag, 2009

Gunnarsjaa, Arne, *Arkitektur Leksikon*, Trondheim: Abstrakt Forlag, 2007.

Kahn, Michael, *Lærebok i Kulturminnerett*, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2007.

Kregnes, Jonny, *Bevarte hvelvkjellere fra før 1807 i Midtbyen, unntatt kirkene og Erkebisppegården. Rapport om forsøk på datering*. Trondheim: Byantikvaren, 2015.

Kregnes, Jonny «Byplanen av 1681 – oppfølging gjennom de første årtier» i *300 år med Cicignon*, red. Rolf Grankvist, 97-108. Trondheim: Trondheim Kommune, 1981.

Kregnes, Jonny «Hvelvkjellere fra 16- og 1700-tallet i det gamle byområdet» i *Arkitektur i 1000 år: en arkitekturguide for Trondheim*, redigert av Helge Solberg, 51-53. Trondheim: Trondheim arkitektforening, 2009.

Lunde, Øivind «Trondheims fortid i bygrunnen, middelalderens topografi på grunnlag av det arkeologiske materialet inntil 1970» (Doktorgradsavhandling, Lunds Universitet, 1977).

Løvdal, Jostein, *Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet*, i *Kulturminner og verdiskaping i Norden*. Redigert av Knut Fageraas, 31-38. Nordisk workshop, Oslo, 2.-3. mai 2007, TemaNord 2007:609, Nordisk Ministerråd 2007.

Pedersen, Ragnar, Sæther, Tor, *Hvelvkjellere på landsbygda: de skjulte kulturminner*. Oslo: Norges Forskningsråd, 1995.

Riksantikvaren, «Alle tiders kulturminner, hvorfor verner vi viktige kulturminner og kulturmiljøet», 2001.

Riksantikvaren, «Kulturminner fra nyere tid: Verneverdi og utvelgelseskriterier», Oslo: 1987.

Trondheim Kommune, «Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2013-2025».

Nettkilder:

Lovdata, https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2 hentet 15.05.20.

Haraldsen, Ove Ronny, «Verneområde på branntomta» *NRK Trøndelag*, 14.mars 2003.

Hentet 23.05.2020 fra <https://www.nrk.no/trondelag/verneomrade-pa-branntomta-1.126697>

Norgips, «Akustikk», hentet 22.05.20 fra <https://norgips.no/akustikk>

Riksantikvaren, «Om kulturminneforvaltningen, hentet 15.05.20 fra

<https://www.riksantikvaren.no/om-riksantikvaren/kulturminneforvaltning-2020/#KF2020>

Trondheim Kommune saksframlegg – arkivsak 07/42655-50 (194783/08), *Munkegata 26, Residencekvartalet forslag til reguleringsplan sluttbehandling*, s.2,4,7. hentet 30.03.2020 fra https://publikum.trondheim.kommune.no/application/get_saksfremlegg/33568 (åpnes som pdf fil)

Vedlegg

Kart over eksisterende og mulig eksisterende hvelvkjellere i Trondheim per dags dato.

- Eksisterende hvelvkjeller
- Hvelvkjeller finnes kanskje fortsatt

